

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
доктору архітектури, професору
Вадімову Вадіму Митрофановичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора архітектури, професора
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
Олійник Олени Павлівни на дисертаційну роботу
Зосіма Станіслава Анатолійовича на тему «Принципи архітектурно-планувальної організації нової повоєнної житлової забудови в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
19 «Архітектура та будівництво» за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування»

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Сучасні виклики у сфері архітектури, містобудування та просторового планування в Україні нерозривно пов'язані з нагальною необхідністю подолання катастрофічних руйнувань цивільної інфраструктури, спричинених повномасштабною збройною агресією. Житловий сектор нашої держави зазнав найтяжчих втрат, що перетворило проблему відбудови та ревіталізації житлового середовища на одне з головних стратегічних завдань країни. Цей деструктивний процес спровокував масове внутрішнє переміщення мільйонів громадян, які раптово опинилися перед проблемою повної втрати власного дому. Як справедливо акцентує увагу дисертант при обґрунтуванні актуальності дослідження (с. 2), втрата житла генерує не лише суто матеріально-технічні чи фінансові проблеми, а і є однією з найтяжчих соціально-психологічних травм. Це вимагає впровадження особливих, соціально орієнтованих підходів до повоєнної відбудови.

В умовах, коли значна частка житлового фонду країни потребує тотального відновлення, цей процес розглядається науковою спільнотою не просто як механічна фізична відбудова втрачених квадратних метрів. Це унікальна можливість для якісного оновлення житлового середовища та переходу до сучасних стандартів проектування. Сучасне житлове середовище вимагає принципово інших пріоритетів, серед яких ключовими стають засади сталого розвитку, зокрема комфорт мешканців, безпека, енергетична стійкість та інклюзія.

Нове повоєнне житло має формуватися виключно на засадах сталого розвитку, архітектурної виразності, гнучкості планувальних рішень,

енергоефективності та, що є критично важливим в нинішніх реаліях, гарантованої цивільної безпеки мешканців. З огляду на ці об'єктивні фактори, наукова проблема розробки, наукового обґрунтування та структуризації архітектурно-планувальних принципів формування нової повоєнної житлової забудови є надзвичайно актуальною, своєчасною та має довгострокове стратегічне значення для планування майбутнього розвитку українських міст, селищ і територіальних громад загалом.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота С.А. Зосіма відзначається достатньо глибоким рівнем теоретичного осмислення заявленої проблематики та високим ступенем обґрунтованості висунутих наукових положень, що повністю відповідає сучасним вимогам до наукових досліджень у галузі архітектури та містобудування. Достовірність отриманих здобувачем результатів, сформульованих висновків і запропонованих практичних рекомендацій забезпечується коректною постановкою загальної мети та деталізованих завдань дослідження, а також чіткою, логічною і послідовною структурою їх практичного вирішення.

Фундаментальною методологічною основою даного дослідження став системний підхід, який дозволив дисертанту розглядати житлову забудову не як спрощену сукупність ізольованих інфраструктурних об'єктів, а як надзвичайно складну багаторівневу, ієрархічну систему, де прийняті архітектурно-планувальні рішення на кожному окремому рівні закономірно впливають на всі інші компоненти загальної системи. Вагомим методологічним досягненням здобувача є вдале та обґрунтоване використання фундаментальної теорії демоекосистем, свого часу розробленої М.М. Дьомінім та Г.І. Лавриком. Це дало змогу автору чітко структурувати численні фактори впливу на процес проектування та створити комплексну ієрархічну модель, здатну адекватно описувати складні міські процеси.

Достовірність наукових положень додатково підкріплюється ефективним застосуванням широкого комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пізнання та спеціальних досліджень: аналітичного, графоаналітичного методів, методу типологічного аналізу та моделювання. Такий науковий інструментарій дозволив перевести суто теоретичні гіпотези у площину прикладних архітектурно-планувальних рішень.

Теоретичний фундамент поданої дисертації є максимально репрезентативним та актуальним. Достовірність сформульованих висновків базується на успішній та аргументованій інтеграції у вітчизняний архітектурний науковий дискурс загальновизнаних міжнародних концепцій

післякатастрофічного відновлення. Зокрема, дисертант спирається на концепцію стійкості (англ. *resilience*), глобальний принцип «відбудови кращого» (англ. *Build Back Better, BBB*) та прогресивну доктрину управління і системного зменшення ризику катастроф (англ. *Disaster Risk Reduction, DRR*). Такий міждисциплінарний підхід дозволив автору розширити традиційні межі архітектурно-містобудівного проектування та успішно об'єднати просторові, соціально-психологічні, управлінські та екологічні аспекти в єдину цілісну аналітичну рамку. Вагомим методологічним рішенням здобувача є обґрунтований вибір «часу» як визначального критерію оцінки якості архітектурних рішень. Спираючись на існуючі теоретичні положення архітектурної науки, дисертант адаптує цей підхід до специфіки кризового повоєнного відновлення, аргументуючи, що у постконфліктний період часовий фактор безпосередньо детермінує фазовість, адаптивність та ефективний життєвий цикл об'єктів.

Емпірична та фактологічна база дослідження відзначається значним обсягом та широким просторово-часовим охопленням матеріалу. Здобувачем проведено ґрунтовний історичний та порівняльний аналіз еволюції вітчизняного масового житлового будівництва, починаючи від екстреного періоду після Другої світової війни аж до реалій сьогодення, що дозволило чітко простежити логіку зміни архітектурно-планувальних парадигм. Високий рівень обґрунтованості авторських рекомендацій підтверджується також ретельним вивченням, критичним аналізом та систематизацією зарубіжної практики. Здобувач глибоко опрацював як специфічний досвід відбудови у різноманітних постконфліктних країнах (серед яких Боснія і Герцеговина, Ліван, Сирія, Ірак, Косово, Афганістан), так і передові моделі країн із розвиненою соціально орієнтованою житловою політикою (таких, як Нідерланди, Данія, Великобританія). Цей багатий фактологічний зріз дозволив здобувачу максимально об'єктивно виявити не лише позитивні тенденції, але й детально проаналізувати типові містобудівні помилки минулого. До таких помилок автор цілком справедливо відносить небезпеку створення соціально ізольованих і маргіналізованих «гетто» для переміщених осіб, а також непоправну втрату культурної та локальної ідентичності через застосування жорстко уніфікованих проєктів, що суттєво підвищує загальну валідність та обґрунтованість запропонованих у дисертації принципів.

Зрештою, беззаперечно високий ступінь достовірності запропонованих дисертантом архітектурно-планувальних принципів, рекомендацій та концептуальних моделей підтверджується їхньою реальною практичною життєздатністю та безпосереднім успішним впровадженням у реальний сектор архітектурно-будівельного проектування та державного управління.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження С.А. Зосіма містить вагому наукову новизну, яка розкривається у створенні цілісної, логічної теоретико-методологічної бази для проєктування житлового середовища у складний післявоєнний період. Можна виділити такі найбільш значущі результати, що становлять наукову новизну дослідження:

1. Проаналізовано *історичні та теоретичні передумови формування нової повоєнної житлової забудови* в Україні та зарубіжних країнах; обґрунтовано відсутність системної методології проєктування постійного капітального житла в межах теорії післякатастрофічного відновлення.

2. Сформовано комплексну науково-дослідницьку стратегію та *методологічні засади проєктування нової повоєнної житлової забудови*, що базуються на застосуванні системного підходу як базового інструменту та розширюють інтеграцію у вітчизняну архітектурну науку положення концепцій зменшення ризику катастроф та їх управління, принципу «відбудови кращого» та стійкості. Подальшого розвитку в роботі дістав *аналіз ієрархічної структури житлового середовища* через призму демоекосистемної моделі, а також вибір «часу» як визначального критерію якості прийнятих архітектурно-планувальних рішень.

3. Вперше розроблено *ієрархічну модель факторного впливу*, що систематизує чинники формування повоєнного житла, дозволяє системно аналізувати взаємозв'язки та долати фрагментарність існуючих управлінських підходів у містобудуванні. Модель охоплює чотири просторові рівні прийняття рішень (глобальний, національний, міський та локальний) і три базові групи складових (штучне середовище, природне середовище, населення).

4. Обґрунтовано *модель відновлення житлового середовища* як асинхронного процесу, що, на відміну від лінійних підходів, базується на просторовому факторі віддаленості від зони бойових дій (деструктивного впливу). Це дозволило пояснити одночасне співіснування різних фаз відновлення (від екстреної до розвиткової) в межах однієї країни та довести необхідність диференційованих архітектурно-планувальних стратегій для тилкових і прифронтових регіонів.

5. Розроблено *класифікацію індикаторів переходу між фазами повоєнного відновлення*, які розподілено на ситуативні та структурні. Запропонована схема виступає інструментом моніторингу, що дозволяє фіксувати момент готовності містобудівної системи до переходу від тимчасових рішень до капітального будівництва, базуючись на об'єктивних даних, а не лише на часових прогнозах.

6. Встановлено та систематизовано сім архітектурно-планувальних *принципів формування нової повоєнної житлової забудови*: соціально-просторової інтеграції, контекстуальної відповідності та локальної ідентичності, інклюзивності та універсального дизайну, цивільного захисту, адаптивності архітектурно-планувальних рішень, енергоефективності та підвищення комфорту проживання. Крім того, вперше у вітчизняній науці створено унікальну прогностичну *концептуальну модель зміни пріоритетності цих принципів на різних етапах відбудови*: вона наочно візуалізує перехід від «режиму виживання» (де безумовно домінують безпека і швидкість) до «режиму сталого розвитку» (де на перший план виходять якість, комфорт і соціальна інтеграція громад).

7. Удосконалено методичні підходи до *просторової диференціації засобів цивільного захисту* безпосередньо у структурі житлової забудови. Відходячи від негнучких уніфікованих нормативних вимог, автор пропонує аналітичний підхід, що спирається на базове співвідношення часу доступу до укриття до часу попередження про загрозу. Це логічно дозволило виокремити три конкретні зони ризику та науково обґрунтувати створення сучасної багаторівневої системи безпеки (яка варіюється від індивідуальних захисних кімнат у кожній квартирі до потужних підземних споруд подвійного призначення у масштабах мікрорайону).

8. Запропоновано *концептуальну модель нової повоєнної житлової забудови* в Україні, яка функціонує як дорожня карта відновлення. Вона визначає пріоритетні цілі, типи житла (екстрене, перехідне, постійне) та орієнтовні часові рамки для кожної фази, стратегічно орієнтуючись на досягнення вищого рівня стійкості та якості життя порівняно з довоєнним станом.

9. Теоретично обґрунтовано необхідність кардинальної зміни парадигми організації внутрішнього простору житла, зокрема впровадження нового національного стандарту з гарантованою повною експлуатаційною готовністю помешкань до негайного заселення.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Теоретичне значення представленої дисертаційної роботи полягає, перш за все, у заповненні дуже суттєвої наукової прогалини у вітчизняній теорії архітектури, що стосується відсутності системної методології проектування саме постійного капітального житла в межах загальної теорії післякатастрофічного відновлення. Сформовані та аргументовані дисертантом методологічні засади значно збагачують та розширюють теоретичний апарат вітчизняної архітектурної науки.

Практична цінність одержаних здобувачем результатів підтверджується безпосередньою інтеграцією в реальний сектор економіки та проектну справу. Розроблені С.А. Зосімом архітектурно-планувальні принципи були успішно впроваджені у виробничу діяльність ТОВ «АРХМІСТО-БУД». Зокрема, вони стали основою при проектуванні багатоквартирних житлових будинків у місті Полтава, багатоквартирної забудови в смт. Диканька, а також багатоповерхових комплексів у селі Розсошенці Полтавського району.

Крім того, основні концептуальні положення дисертації були прийняті Департаментом будівництва, містобудування і архітектури, житлово-комунального господарства та енергетики Полтавської обласної військової адміністрації в якості стратегічної основи для подальшого розвитку житлового фонду всієї області.

Варто також відзначити, що теоретичні положення, методичні розробки, узагальнення і висновки, що містяться в дисертаційній роботі, успішно впроваджено в освітній процес Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», зокрема, при викладанні лекційного матеріалу дисципліни «Типологія житлових, промислових, сільськогосподарських будівель і споруд» (для здобувачів першого бакалаврського рівня) та на практичних заняттях з архітектурного проектування на тему «Багатофункціональний житловий комплекс» (для здобувачів другого магістерського рівня). Цей факт свідчить про безумовну актуальність авторських розробок для якісної підготовки фахівців-архітекторів нового покоління.

Повнота відображення результатів дослідження в опублікованих наукових працях.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження повною мірою висвітлено у 13 наукових публікаціях автора. Зокрема, здобувачем опубліковано п'ять статей у фахових виданнях України та одна стаття в іноземному періодичному виданні «International Journal of Conservation Science», яке індексується в Scopus. Крім того, матеріали та проміжні результати дослідження пройшли апробацію і відображені у семи публікаціях міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Зазначені публікації логічно і послідовно відбивають зміст усіх чотирьох розділів дисертації. У наукових статтях, написаних у співавторстві з науковим керівником чи іншими фахівцями, внесок дисертанта є самостійним, провідним та визначальним, що підтверджується характером висвітлених результатів. Загальна кількість, науковий обсяг та висока академічна якість друкованих праць повністю відповідають вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії.

Дотримання принципів академічної доброчесності

Ретельний аналіз тексту дисертаційної роботи С.А. Зосіма безперечно засвідчує, що ця кваліфікаційна праця є логічно завершеним, глибоко продуманим та самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі сформульовані в тексті роботи наукові положення, моделі, а також архітектурно-планувальні принципи розроблені дисертантом особисто.

Використання ідей, фактологічних історичних даних, статистичної демографічної інформації, текстових цитат та графічних матеріалів інших авторів чи організацій завжди супроводжується чіткими і коректними посиланнями на відповідні першоджерела у розгорнутому списку літератури, що налічує 250 найменувань. Проведений детальний аналіз змісту представленої роботи засвідчив найвищий рівень дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності. Не виявлено жодних ознак неправомірного використання чужих наукових результатів, відсутні прояви академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації емпіричних даних. Робота повністю відповідає встановленим етичним та науковим стандартам, що висуваються до кваліфікаційних праць такого рівня в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Попри беззаперечну актуальність піднятої проблеми, високий науковий рівень проведеного дослідження та обґрунтованість отриманих результатів, дисертаційна робота С.А. Зосіма не позбавлена певних недоліків і дискусійних моментів, а саме:

1. Розглядаючи теоретичну джерельну базу, здобувач, на нашу думку, недостатньо уваги приділяє сучасним українським дослідникам, які розглядали принципи відновлення і повоєнної житлової забудови, зокрема, статті Олійник О.П., Деркача С.І. та ін. Також недостатньо робіт, надрукованих під час повномасштабного вторгнення, після 2022 року. Здобувачу рекомендовано зробити більш повний огляд наукової літератури з даного питання і представити в презентації під час захисту дисертації.

2. В другому розділі, що стосується методології дослідження, забагато уваги приділено теорії відновлення, а також принципам системного підходу М.М. Дьоміна, які не зовсім відповідають темі дисертації. Методологія саме дисертаційного дослідження розкривається лише в підрозділі 2.3, але тут теж забагато уваги приділено саме процесу відновлення та концепціям зменшення ризику катастроф. Разом з тим, архітектурно-планувальній організації нової повоєнної житлової забудови приділено набагато менше уваги.

3. В розділі 3, де здобувач розглядає чинники і фактори, насправді представлені програми та види повоєнної забудови (табл.3.1). Порівняльна

таблиця сама по собі дуже цікава, але це не фактори, скоріше порівняльний аналіз забудови.

4. Автор представляє на розгляд багато теоретичних моделей, проте деякі з них є повторами попередніх наукових розробок (зокрема, «Ієрархічна модель взаємозв'язків і впливу факторів на формування соціального житла на постконфліктних територіях» – це фактично модель Дьоміна-Лаврика); а решта не стосуються мети дослідження, а саме визначення архітектурно-планувальних принципів формування нової повоєнної житлової забудови в Україні. Так, на рис. **Помилка! У документі відсутній текст указанного стилю..1.** представлена «Принципова модель відновлення в умовах військового конфлікту», яка розкриває принципи відновлення, а не архітектурно-планувальну організацію забудови. Так само і «Концептуальна модель нової повоєнної житлової забудови в Україні» (Рис. 4.1) теж присвячена організації процесу відбудови і пріоритетним видам житла, а не архітектурно-планувальній організації. Можливо, краще було би скоротити кількість моделей, зосередившись на їх змісті.

5. Здобувач дуже багато уваги приділяє принципам, етапам і концепціям відновлення, водночас принципи архітектурно-планувальної організації забудови на рівні окремих будинків і квартир розкриті недостатньо. Коли автор в 4 розділі формулює «Принципи формування нової повоєнної житлової забудови» - вони теж не в повній мірі є принципами архітектурно-планувальної організації. Окрім 4.9, принципи організації на рівні квартир чи будинків не представлені.

6. Прийоми реалізації принципу контекстуальної відповідності та локальної ідентичності (Рис. **Помилка! У документі відсутній текст указанного стилю..2)** виглядають дещо спрощеними і не в повній мірі розкривають тему наступності та локальної ідентичності. Прийоми адаптивності архітектурно-планувальних рішень теж є схематичними і не прив'язані до існуючих конструктивних схем і типів будинків.

7. Висновки до 4 розділу, як і загальні висновки, є дуже короткими – всього по одній сторінці, чого явно недостатньо для підсумків дисертаційного дослідження. Рекомендовано розширити і поглибити висновки в презентації на захисті.

8. Нарешті, в тексті зустрічаються технічні неточності і помилки. Так, на стор.157 цитується Гайдученя О.А., проте в посиланні в списку літератури - зовсім інші автори. Джерело 187, надане англійською мовою, насправді є російськомовним. Це Лаврик Г. И. Методологические основы районной планировки. Введение в демозкологию: учебник для вузов. Белгород : БГТУ

им. В. Г. Шухова, 2006. 117 с. Бажано виключати такі посилання з українських дисертацій.

Загальний висновок і відповідність дисертації установленим вимогам

Приведені у даному відгуку зауваження та виділені дискусійні положення мають здебільшого конструктивний і рекомендаційний характер. Вони висловлені з метою поглиблення подальших досліджень і не нівелюють загальної високої наукової цінності та безумовно позитивної оцінки дисертації.

Дисертаційна робота Зосіма Станіслава Анатолійовича на тему «Принципи архітектурно-планувальної організації нової повоєнної житлової забудови в Україні» є логічно завершеною, цілісною, глибокою та самостійно виконаною науково-кваліфікаційною працею, у якій успішно вирішено надзвичайно актуальне наукове завдання — розроблено теоретико-методологічні основи та практичні рекомендації щодо формування сучасної архітектурно-планувальної структури нової житлової забудови в надскладному процесі повоєнного відновлення держави.

Заявлена тема дисертації розкрита повно і всебічно, амбітна мета дослідження досягнута в повному обсязі, а всі поставлені дослідницькі завдання успішно та аргументовано виконані. За загальним обсягом проведених досліджень, високим рівнем теоретичного узагальнення матеріалу, обґрунтованістю сформульованих висновків, безсумнівною науковою новизною та реальним практичним значенням отриманих результатів, дисертація відповідає найвищим критеріям та всім вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами та доповненнями), а її автор, Зосім Станіслав Анатолійович, безперечно заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 19 «Архітектура та будівництво» за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування».

Офіційний опонент:

доктор архітектури, професор,
професор Національної академії

образотворчого мистецтва і архітектури

Олена ОЛІЙНИК

